

Марина Касьянова, к. і. н.

*Донецький національний університет (м. Вінниця), докторант
Київського національного педагогічного університету ім. М.П.
Драгоманова, Україна*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Maryna Kasianova, PhD in History

*Donetsk National University (city of Vinnytsia), doctoral candidate of National Pedagogical
Dragomanov University, Ukraine*

SOCIALIZATION OF CHILDREN OF UKRAINIAN MIGRANTS IN THE COUNTRIES OF EASTERN EUROPE (THE LATE TWENTIETH – EARLY TWENTY FIRST CENTURIES)

The article studies the problem of socialization of children of Ukrainian migrants in the countries of Eastern Europe in the late 20th – early 21st century. Migration is an extremely complex phenomenon that influences social life of both donor and recipient country. In circumstances when parents are absent for a long time, begins deformation of a family as an institution, and socialization of children accepts new, changed, features. In this context, the problem of children from migrant families becomes a special scientific problem; these children can not fully go through the process of socialization in the society due to the lack of parents. This issue was considered in two planes: in respect of children residing on the territory of Ukraine, but their parents are in the territory of the Russian Federation, Republics of Belarus and Moldova; and children who are temporarily or permanently migrate with family abroad.

Key words: migration, migration processes, socialization, adaptation.

Міграційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття мають глобальний характер. Кожен із суб'єктів міжнародної арени відчуває їх вплив на собі. Через міграцію змінюється економічна, демографічна, політична й соціальна сфера кожної з країн. Що стосується України, то міграція для українців виступає одним із способів покращення свого становища, що викликано відсутністю можливості самореалізації на теренах батьківщини.

Вагомий внесок у вивчення проблеми соціалізації дітей українських мігрантів у країні Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. було зроблено такими дослідниками, як К.Б. Левченко, І.М. Трубавіна, Г.В. Святненко та ін.¹

Метою статті є дослідження проблеми соціалізації та адаптації дітей українських мігрантів до країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст.

У зазначений проміжок часу аналіз окресленої проблематики свідчить, що в сьогоденні умовах однією з найменш соціально захищених категорій населення є діти з дистантних сімей². У роботах доцента педагогічних наук І. М. Трубавіної дистантною сім'єю вважається та, члени якої з різних причин перебувають один від одного на відстані. До цієї ж категорії вона відносить і сім'ї трудових мігрантів, у яких один з батьків або ж обоє стали заробітчанами³.

Будучи на заробітках, батьки не беруть участі у формуванні особистості дитини. Сім'я, як

¹ Левченко, К.Б. (2007). *Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів*: навч.-метод. посібник. Київ, 240; Трубавіна, І.М. (2003). *Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю*. Київ: Фоліо, 114; Святненко, Г.В. (2000). *Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях*. Київ, 92.

² Левченко, К.Б. (2007). *Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів*: навч.-метод. посібник. Київ, 240.

³ Трубавіна, І.М. (2003). *Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю*. Київ: Фоліо, 114.

окрема ланка суспільства, виступає найважливішим інститутом соціалізації та виховання, завдяки якому діти набувають перших навичок взаємодії з суспільством, засвоюють перші соціальні ролі, обдумують норми та цінності життя. Тип поведінки батьків впливає на формування у дитини першого і найбільш стійкого образу повноцінного члена суспільства. Сім'я є основою формування індивідуальних рис особистості, здійснення її первинної соціалізації, формування ціннісних орієнтацій, розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, створення можливостей засвоєння різних варіантів соціального досвіду, безпосереднього залучення до культурних надбань і культуротворчих процесів, формування громадської зрілості, екологічної культури, гендерної ідентичності як елементів духовності. До того ж родина як фундамент суспільства забезпечує відтворення та продовження людського роду, вона є джерелом духовного росту та матеріального добробуту людини. Саме в сім'ї закладаються основи виховання та формування особистості, через неї успадковуються духовні цінності, життєвий досвід, трудові навички, національні особливості¹.

В умовах, коли батьки відсутні довгий час, відбувається деформація інституту сім'ї, а соціалізація дітей набуває нових, змінених рис. Під час соціалізації людина засвоює цінності, норми, опановує навички практичної та теоретичної діяльності, пристосовується до суспільних норм, розвиває соціальні та індивідуальні установки, переймає характерну для народу, суспільства культуру². Таким чином, можна вивести одне спільне поняття й розглядати термін соціалізації як частину процесу становлення особистості, коли формуються найзагальніші та найпоширеніші, усталені риси особистості, що виявляються в соціально організованій діяльності.¹

Діти українських мігрантів проходять процес соціалізації доволі складно. Загальною науково-психологічною константою стало визнання того, що основними факторами сімейного життя є: емоційна єдність дитини з батьками; почуттєві взаємини між членами родини; атмосфери захищеності, бажаності, любові. Однак для сучасних сімей через об'єктивні та суб'єктивні причини характерним є дефіцит безпосереднього спілкування батьків і дітей у родинному колі³.

З причин відсутності гідних умов розвитку в Україні, існує велика кількість сімей, члени яких тривалий час перебувають за кордоном на заробітках. Зосередженість зусиль батьків на розв'язанні питань матеріального добробуту сім'ї призводить до значного скорочення часу для спілкування з дитиною, спільного проведення дозвілля, заняття спільною справою. Такі умови несприятливі для розвитку особистості дитини. Найбільш помітною проблемою дистантної сім'ї стає у підлітковий період, адже через недостатність батьківської уваги, любові, відсутність спілкування та емоційної підтримки у їх розвитку відбувається своєрідний ступор як відповідь на накладання вікової кризи розвитку та кризової ситуації внутрішньосімейної взаємодії у системі «батьки-діти» та нової соціальної ситуації розвитку. Такий стан може призвести до дезадаптації в суспільстві та негативно вплинути на особистісні параметри дитини підліткового віку⁴. У свою чергу процес дезадаптації у суспільстві породжує дестабілізаційну ситуацію у соціальній сфері країни. Не готові до дорослого життя, неповноцінні члени соціуму та морально дезорієнтовані діти є майбутнім кожної з держав.

Отже, виїзд батьків за кордон часто має негативні наслідки для дітей. Це спричинене тим, що час, відведений для їх виховання та формування як особистості, витрачається на покращення матеріального статку сім'ї. У таких сім'ях діти переважно зростають у достатку, але не рідко з комплексом неповноцінності. Дослідниця психологічної адаптації та соціалізації дітей-мігрантів А.Й. Ваврик зазначає, що діти заробітчани – новітнє соціальне сирітство, яке стало проблемою загальнонаціонального масштабу. Досвід показує, що гроші, які заробітчани передають своїм дітям, останні часто використовують бездумно. Головна проблема таких дітей у тому, що, залишені без батьків, вони озлоблюються, стають агресивними, пропускають уроки, знайомляться і підтримують контакти з сумнівними особами, вживають алкоголь, ведуть легковажний спосіб життя⁵.

В Україні почало бути актуальним поняття «психологічне сирітство». Найчастіше під це визначення потрапляють діти з неблагополучних і неповних сімей. Але тепер до психологічних

¹ Святненко, Г.В. (2000). *Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях*. Київ, 92.

² Leliugiene, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) zinynas*. Kaunas: Technologija.

³ Ваврик, А.Й. (2010). Соціальні та психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, 4 (14), 401-405.

⁴ Двіжова, О.В. (2006). *Засоби корекції емоційно-почуттєвої сфери дітей та підлітків із дистантних сімей*. Чернівці, 214.

⁵ Ваврик, А.Й. (2010). Соціальні та психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, 4 (14), 401-405.

сиріт почали зараховувати і дітей трудових мігрантів. Незалежно від того, в якому віці дитину покидають батьки, це, безумовно, позначається на її сприйнятті світу і психологічному здоров'ї¹.

На теренах Східної Європи, в тому числі і в Україні, стало поширеним явище, коли багато дітей із сімей мігрантів через бездоглядність і занедбаність передано в школи-інтернати та дитячі будинки, а деякі з них, залишившись без піклування батьків, вимушені йти жебракувати та жити на вулиці.

Загалом діти трудових мігрантів мають ті ж проблеми, що і їхні однолітки, однак через відсутність батьків у них виникають хвилювання за долю батьків, неспокій, самотність, страх, надмірні намагання самоствердитися, які нерідко проявляються у девіантній поведінці та конфліктах². Діти втрачають довіру до батьків як до гаранта своєї безпеки, адже останні відсутні більшу частину часу. Діти, яких виховує один з батьків, не можуть ідентифікувати себе, відтак можуть тяжіти до гомосексуальних стосунків у єдності або виростають егоїстичними. Образа на батьків викликає у них почуття провини за власну неповноцінність, а неконтрольована поведінка породжує послаблення волі, тягне за собою марнування часу, захоплення гральними автоматами, за ідеал беруть побачене.

Іншою проблемою соціалізації є той факт, що родини трудових мігрантів схильні до розлучення. Довготривале перебування за кордоном змінює світоуявлення і ментальність людини, що зумовлює непорозуміння у сімейному житті. Візити трудових мігрантів додому є дуже рідким явищем, адже є побоювання того, що їм не вдасться знову потрапити за кордон. Унаслідок розлучення батьків у дитини втрачається уявлення про структуру сім'ї та виникає страх перед невизначеним майбутнім. Діти із розлучених сімей відчують себе більш самотніми, ніж діти з повних родин. Це почуття виникає переважно через зниження інтересу батьків до своїх дітей, що дуже часто спостерігається під час розлучення³.

У вересні 2009 р. було проведено соціологічне дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки». Дослідження проводилося в рамках проекту МБФ «Карітас-України» «Соціальна робота з дітьми трудових мігрантів»⁴. Головною метою цього проекту було виявити основні проблеми, з якими зіштовхуються діти мігрантів та вироблення певних механізмів їх вирішення. Внаслідок дослідження було проведене експертне опитування. Експертами в дослідженні виступили 54 особи – працівники шкіл, які згідно своїх посадових обов'язків займаються питаннями дітей трудових мігрантів: заступники директора з виховної роботи, шкільні психологи, соціальні педагоги. Експертне опитування проводилось у всіх загальноосвітніх навчальних закладах міст, в яких діє проект МБФ «Карітас України» «Соціальна робота з дітьми трудових мігрантів»: Стрий (Львівська обл.), Соснівка (Львівська обл.); Івано-Франківськ, Коломия (Івано-Франківська обл.)⁵.

Було визначено, що в школах зазначеного регіону близько 7% школярів становлять діти трудових мігрантів. Вони представлені у всіх вікових категоріях: молодших, середніх і у старших класах; дещо більше таких дітей у середній шкільній віковій групі. Діти трудових мігрантів є досить самостійними, проте вони не схильні до лідерства та не люблять брати на себе відповідальність за інших. У той же час експерти зазначають, що приділяють більше уваги саме таким дітям, адже останні є більш емоційно вразливими ніж їх однолітки. Через це вони потребують особливих педагогічних та психологічних підходів.

Було зазначено, що за дітьми мігрантів дивляться найближчі родичі, а значить, батьки не контролюють належним чином стан та здоров'я дитини. На формування дитини як особистості впливають різноманітні зовнішні чинники різного роду. Найбільший вплив на становлення особистості дітей, батьки яких знаходяться на заробітках, згідно експертних даних, має Інтернет.

¹ Психологічна служба Чернівецької області – 2005: стратегії діяльності (2005). Чернівці.

² Ваврик, А.Й. (2010). Соціальні та психологічні особливості життєдіяльності дітей із дистантних сімей трудових мігрантів. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, 4 (14), 401-405.

³ Пенішкевич, О. (2004). *Подолання важковихованості у дітей із дистантних сімей*. Київ, 520.

⁴ Звітні матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки». <http://www.caritas-ua.org/index.php/en/?option=com_content&view=article&id=220:m&catid=16:si-&lang=uk>

⁵ Таранова, А.О. (2012). Діти трудових мігрантів: пошук механізмів соціальної адаптації. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць, вип. 11*. Київ, 143-152.

При цьому експерти не виявляють відчутного впливу друзів на процес становлення особистості дитини трудового мігранта; на процес її соціалізації практично не впливають художня література та вчителі¹. Отже, посилаючись на такі дані, можна зробити висновок, що сім'я втрачає свої функціональні обов'язки, а саме підготовку дитини до подальшого життя та виховання у нього політичної та громадянської позиції. У даному випадку реальне соціальне середовище її комунікацій виховання замінюється віртуальним.

По закінченню дослідження експерти прийшли до єдиної думки стосовно вирішення проблем дітей трудових мігрантів, що полягала у впровадженні активної соціально-психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів та їх сім'ями. Однак, було зазначено, що необхідно покращувати на державному рівні права мігрантів, умови життя в країні в цілому та підвищення соціальних стандартів².

Отже, проведене дослідження вказало на основні проблеми адаптації дітей мігрантів у соціумі. Наглядно виявилась необхідність врегулювання питання взаємодії батьків, що змушені покинути свою державу, та дітей, які через це виховуються родичами. Очевидним є питання визначення державних структур, які повинні врегульовувати дані питання. Згідно своїх функціональних обов'язків проблемою соціалізації дітей мігрантів повинні займатися Міністерство освіти і науки України, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство праці та соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції України та інші відомства.

На даному етапі державотворення органами влади приділяється недостатньо уваги питанню дітей трудових мігрантів. У суспільному контексті трудова міграція об'єктивно впливає на формування соціально-політичного та матеріально-психологічного клімату як в окремих регіонах, так і в Україні в цілому і належить до сфери державних інтересів. На жаль, питанню трудової міграції органами представницької і виконавчої влади приділяється недостатньо уваги. Заходи щодо легалізації положення наших громадян, захист їх прав і свобод за кордоном перебувають на недостатньому рівні. Хоча вказана категорія осіб, члени їх сімей, особливо діти, з боку владних структур повинні отримувати більше різнопланової допомоги.

Родини трудових мігрантів, як і кожна сучасна сім'я, мають залишатись головною ланкою у вихованні дитини: забезпечувати їй матеріальні та психолого-педагогічні умови для фізичного, морального й духовного розвитку. Для належного виконання своїх функцій дистантна сім'я потребує цілого комплексу заходів як на регіональному, так і на державному рівні, зокрема: передбачити у сімейному кодексі право оформлення батьками на інших осіб тимчасової опіки на час їхнього перебування за кордоном; упорядкувати статистику сімей заробітчанин та дітей-соціальних сиріт для чіткої координації роботи з ними; спростити візові бар'єри, що сприятимуть частішим контактам у родинях. Для підтримки дітей, які опинилися у складних соціально-психологічних умовах, варто використовувати роботу психологічних центрів, телефону довіри та інші соціальні служби, де можна отримати професійну допомогу. Полегшити соціальне сирітство у селах та невеликих містечках можливо, зокрема шляхом відновлення роботи їх соціальної інфраструктури, підвищення ролі церкви та залучення засобів масової інформації³.

Загалом, слід зазначити, що держава повинна впроваджувати стратегічні лінії як міграційної, так і соціальної політики. Однією з таких може бути стратегія загальнодержавної соціальної політики щодо соціального захисту дітей, яких батьки (обоє або один з них) залишили на батьківщині на невизначений період. Для її реалізації органи влади повинні забезпечити внесення змін до Цивільного, Цивільно-процесуального та Сімейного кодексів з метою визнання залишених емігрантами дітей соціальними сиротами та визначити їм матеріальну допомогу. Це не вирішить всього питання. Існує гостра необхідність створення профільних психологічних центрів з роботи та підтримки дітей мігрантів. Діти, що залишились без належного виховання з боку батьків, потребують додаткової уваги з боку подібних установ.

¹ Таранова, А.О. (2012). Діти трудових мігрантів: пошук механізмів соціальної адаптації. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*: збірник наукових праць, вип. 11. Київ, 143-152.

² *Звітні матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки»*. <http://www.caritas-ua.org/index.php/en/?option=com_content&view=article&id=220:m&catid=16:si-&lang=uk>

³ Ядов, У.Я. (2011). *Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації*. Львів, 528.

Ще одним напрямом допомоги соціалізації дітей мігрантів можна вважати стратегію загальнодержавної соціально-міграційної політики щодо зменшення соціального ризику дітей, яких батьки (обоє або один з них) забрали з собою на тривалий період або назавжди. Ця стратегія повинна передбачити соціальну та психологічну роботу з боку держави з метою виховання патріотизму та вживання всіх можливих заходів щодо унеможливлення нелегального виїзду дітей.

Міграція здійснює вплив не лише на дітей, батьки яких залишили на опіку родичів чи знайомих в Україні, але й на дітей мігрантів, що переїхали разом із сім'єю. Згідно із результатами загальнонаціонального соціологічного моніторингу, що проводився Інститутом соціології НАН України в межах проекту «Україна на порозі XXI століття», досвід тимчасової трудової міграції за кордон набули члени 10,2% українських сімей. Оскільки в країні нараховується приблизно 15 млн. сімей, це означає, що з метою заробітку за кордон виїжджали принаймні 1,5 млн. осіб. На підставі обстежень, здійснених центрами зайнятості областей за дорученням Міністерства праці та соціальної політики України, було зроблено висновок, що загальні обсяги трудової міграції з України сягають близько 2 млн. осіб¹. Таким чином, велика кількість українських мігрантів покидають свою країну сім'ями. Внаслідок цього дитина мігранта повинна адаптуватися не гірше за дорослого, аби нормально жити у країні перебування.

У країнах Східної Європи даний процес не набув критичного рівня. Спорідненість культур та спільне історичне минуле України, РФ, Республік Молдова та Білорусь сприяє кращій адаптації, а, як наслідок, соціалізації дитини у суспільстві країни перебування. Схожість норм та цінностей дозволяє дитині проходити процес соціалізації без значних пошкоджень психічного та психологічного стану. Загальнолюдські норми поведінки у соціумі прищеплюються внаслідок взаємодії з навколишнім середовищем, роботою в групах у шкільних закладах, а також позашкільною діяльністю дитини.

Найефективнішим інструментом для адаптації дітей мігрантів є відвідування російських шкіл. Для батьків це теж є певним видом допомоги у вихованні дитини. Дані висновки були зроблені авторами дослідження «Становище дітей мігрантів в Санкт-Петербурзі»², яке проводила Вища школа економіки на замовлення ЮНІСЕФ та Санкт-Петербурзького відділення російського Червоного Хреста.

До роботи над цим дослідженням була залучена робоча комісія, до якої увійшли представники органів виконавчої влади, а також ключові організації міських відомств, які часто працюють з дітьми-мігрантами. Представляючи результати цього дослідження, професор Вищої школи економіки Данило Александров, зробив висновки, що з точки зору соціальної ситуації в Росії було б краще, якби у всіх дітей-мігрантів, незалежно від їх статусу, була можливість ходити в школу. Це один з найефективніших інструментів для адаптації таких дітей³.

У цьому контексті слід зазначити, що з дітьми трудових мігрантів у своїй роботі зустрічаються не лише шкільні психологи, а й дитячі психотерапевти. Зокрема свій досвід роботи з дітьми трудових мігрантів описує психотерапевт Г. Католик⁴. Вона стверджує, що ці діти стикаються зі значним емоційним дефіцитом унаслідок нестачі батьківської любові; відчують себе непотрібними, знеціненими; відчують образу на батьків і водночас мають почуття провини (оскільки переконані, що батьки дуже важко працюють для їхнього блага)⁵.

У країнах Східної Європи в рамках політики адаптації мігрантів приділяють увагу процесам соціалізації дитини та її ефективної адаптації. Активізація міграційних процесів у Республіці Білорусь призвела до низки педагогічних проблем: діти українських мігрантів відчують соціальні, освітні, психологічні труднощі у процесі адаптації в білоруському соціумі. Ефективність адаптації та соціалізації дітей-мігрантів у білоруському культурному середовищі може залежати від декількох факторів:

¹ Ровенчак, О. (2006). Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*, 2 (17), 127-139.

² *Положення дітей мігрантів в Санкт-Петербурзі* (2011). Москва, 166.

³ *Положення дітей мігрантів в Санкт-Петербурзі* (2011). Москва, 166.

⁴ Католик, Г. (2008). Діти трудових емігрантів: особливості особистісних конфліктів (опис психотерапевтичного досвіду). *Вісник Львівського університету. Філософські науки, вип. 1*, 220-228.

⁵ Католик, Г. (2008). Діти трудових емігрантів: особливості особистісних конфліктів (опис психотерапевтичного досвіду). *Вісник Львівського університету. Філософські науки, вип. 1*.

- соціальне становище батьків: батьки-мігранти з високим соціальним статусом або з малозабезпечених прошарків суспільства;
- національна приналежність: мігранти з етнічно близьких суспільств або навпаки. Дана категорія вказує на знання російської мови, як значимий ресурс у процесі адаптації дитини;
- причини міграції: збройний конфлікт у країні чи економічні проблеми (як особисті, так і національні);
- спосіб розміщення (розселення) у Білорусі: організовано (спільне поселення з іншими мігрантами) чи дисперсно¹.

Українські діти-мігранти перебувають у складних умовах та потребують підвищеної педагогічної уваги. Це спричинено тим, що вони повинні наново вчитися соціальній взаємодії відповідно до навколишніх реалій. Вони мають навчитися взаємодії з людьми на особистому та груповому рівнях. Через це соціально-педагогічна підтримка дітей-мігрантів повинна здійснюватися з врахуванням їхніх традицій, правил взаємодії, норм поведінки у суспільстві.

Основним способом соціалізації українських дітей до білоруського суспільства, як і у інших країнах Східної Європи, можна вважати освіту. Вона виконує дві основні функції. Перша – це процес соціокультурної адаптації та врахування особливостей норм та правил поведінки відповідно до країни походження дитини-мігранта. Другою функцією є становлення дитини як повноцінної одиниці білоруського суспільства з формуванням основних правил та цінностей.

Перебуваючи за кордоном певний час відбувається процес адаптації дитини до нового середовища, а, отже, й процес соціалізації. Зміна культури та ціннісних норм внаслідок переїзду до РФ, Республік Молдова та Білорусь залишає відбиток на сприйнятті дитиною соціальної реальності. У даній ситуації виникає питання самоідентифікації особистості та приналежності до етнічної групи. Відчуття патріотизму до України потерпає змін.

Діти, яких батьки забирали з собою на короткий проміжок часу за кордон, дуже важко переживають розлуку з країною. Проте повертатися додому майже ніхто з дітей вже не хоче. Соціальне середовище якісно змінюється в залежності від країни перебування дитини. Соціальні стандарти України якісно відрізняються від стандартів країн Східної Європи. Для вирішення та оптимізації цієї проблеми необхідно зосередити увагу на психологічній індивідуальній та груповій допомозі дітям емігрантів, а не на матеріальних речах. Тому для подолання проблеми дітей мігрантів важливо об'єднувати зусилля сім'ї, держави та школи.

Отже, сім'я є основним джерелом виховання та формування особистості дитини. В умовах глобалізації сучасного світу проблеми міграції викликали безліч малоконтрольованих наслідків. Одним з них є порушення процесу соціалізації дітей. Дана проблематика розглядалась у двох площинах: відносно дітей, що проживають на території України, але їхні батьки перебувають на території РФ, Республік Білорусь та Молдова; а також дітей, які тимчасово або постійно мігрують з сім'єю за кордон. Для соціалізації дітей мігрантів держава створює спеціальні установи для їх підтримки та становлення як індивідууму.

Освіта, а саме шкільне та дошкільне виховання, є основним інструментом соціалізації дитини-мігранта на теренах країн Східної Європи. Так, навчальні заклади РФ, Республік Молдови та Білорусі проводять серію підготовчих та моніторингових робіт стосовно становища та рівня розвитку дитини. На основі цих даних педагоги формують рекомендації стосовно адаптації дитини до нового середовища та створення найліпших умов для її соціалізації у суспільстві країни перебування.

References:

1. Leliugiene, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) zinynas* [Handbook of Social educator]. Kaunas: Technologija [in Lithuanian].
2. Vavryk, A.J. (2010). Sotsial'ni ta psykhologichni osoblyvosti zhyttiedial'nosti ditej iz dystantnykh simej trudovykh mihrantiv [Social and psychological characteristics of children living in distant families of migrant workers]. *Molodizhna polityka: problemy ta perspektyvy* [Youth policy: problems and prospects], 4 (14), 401-405 [in Ukrainian].
3. Dvizhova, O.V. (2006). *Zasoby korektsii emotsijno-pochuttievoi sfery ditej ta pidlitkiv iz dystantnykh simej* [Means to correct emotional and sensual sphere of children and adolescents with distant families]. Chernivtsi [in Ukrainian].

¹ Ульянченко, Н.А. (2014). Социокультурная адаптация детей-мигрантов. Поддержка одаренности – развитие креативности: материалы международного конгресса. Витебск, Т. 1, 112-116.

4. Zvitni materialy sotsiologichnoho doslidzhennia «Dity trudovykh mihrantiv: osoblyvosti sotsial'noi povedinky» [Reporting materials of sociological study "Children of migrant workers: features of social behavior"]. <http://www.caritas-ua.org/index.php/en/?option=com_content&view=article&id=220:m&catid=16:si-&lang=uk> [in Ukrainian].
5. Katolyk, H. (2008). Dity trudovykh emihrantiv: osoblyvosti osobystisnykh konfliktiv (opys psykhoterapevtychnoho dosvidu) [Children of migrant workers: features of personal conflicts (description of psychological experience)]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Filosofs'ki nauky, vyp. 1* [Bulletin of Lviv University. Philosophy, vol. 1], 220-228 [in Ukrainian].
6. Levchenko, K.B. (2007). *Sotsial'no-pedahohichna ta psykholohichna robota z dit'my trudovykh mihrantiv: navch.-metod. Posibnyk* [Social pedagogical and psychological work with children of migrant workers: teaching manual]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Penishkevych, O. (2004). *Podolannia vazhkovykhovuvanosti u ditej iz dystantnykh simej* [Overcoming uncontrollable behavior of children from distant families]. Kyiv [in Ukrainian].
8. *Polozhenie detej migrantov v Sankt-Peterburge* [The situation of children of migrants in St. Petersburg]. (2011). Moscow [in Russian].
9. *Psykholohichna sluzhba Chernivets'koi oblasti – 2005: stratehii diial'nosti* [Psychological Service of the Chernivtsi region - 2005: strategies of activity] (2005). Chernivtsi [in Ukrainian].
10. Rovenchak, O. (2006). Vyznachennia ta klasyfikatsi mihratsij: nablyzhennia do operatsijnykh poniat' [Identification and classification of migration: approaching operational concepts]. *Politychnyj menedzhment* [Political management], 2 (17), 127-139 [in Ukrainian].
11. Sviatnenko, H.V. (2000). *Bat'ky i dity: sotsial'ne samopochuttia ditej v ukrains'kykh sim'iakh* [Parents and children, social well-being of children in Ukrainian families]. Kyiv [in Ukrainian].
12. Taranova, A.O. (2012). Dity trudovykh mihrantiv: poshuk mekhanizmiv sotsial'noi adaptatsii [Children of migrant workers: searching mechanisms of social adaptation]. *Mizhnarodnyj naukovyj forum: sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment: zbirnyk naukovykh prats', vyp. 11*. [International Scientific Forum: sociology, psychology, education, management. Collection of scientific papers, iss. 11.]. Kyiv, 143-152 [in Ukrainian].
13. Trubavina, I.M. (2003). *Sotsial'no-pedahohichna robota z neblahopoluchnoiu sim'ieiu* [Social pedagogical work with dysfunctional families]. Kyiv: Folio [in Ukrainian].
14. Ul'janchenko, N.A. (2014). Sociokul'turnaja adaptacija detej-migrantov [The socio-cultural adaptation of migrant children]. Podderzhka odarennosti – razvitie kreativnosti: materialy mezhdunarodnogo kongressa [Support for talents - creativity development: Materials of the International Congress]. Vitebsk, Vol. 1 [in Russian].
15. Yadov, U.Ya. (2011). *Rehional'na mihratsijna polityka ta mekhanizmy ii realizatsii* [Regional migration policies and its implementation mechanisms]. Lviv [in Ukrainian].